

Botár István: Kövek, falak, templomok

Néhány évtizede Hargita megyében csak a székelykeresztúri múzeumban zajlott rendszeres régészeti kutatómunka. Az utóbbi időben a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum és a Csíki Székely Múzeum munkaközösségei is tehetséges, szakképzett fiatal régészekkel gyarapodtak. Csíki viszonylatban a fiatal szakemberek közül Botár István nevét kell kiemelnünk, aki közvetlen munkatársaival „forradalmasította” Csík középkori történelmének kutatását.

Csíkban a régészeti kutatás nemrég még gyerekcipőben járt, kevés volt a feltárt középkori objektum, ősi templomainknak egyáltalán nem ismertük alaprajzát, sőt a középkori várak is – a csíkrákosi Pogányvárat leszámítva – kutatatlanok voltak. A Csíki-medence középkorának kutatási helyzetét jellemzi, hogy a szomszédos székely székek hasonló kutatásait több évtizedes késéssel követve, csak 1999-ben végezte Daniela Marcu régész az első szakszerű templomásatást Csíkmenaságon.

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemről hazaérkezve, a kezdeti lendület és lelkesedés után fiatal régészünknek rá kellett döbbsennie, hogy Csíkban nem csupán hagyománya nincs a középkori régészethetnek, de hiányzik a szükséges infrastruktúra, az anyagi források, és sokszor közömbösséggel találkozott ott, ahonnan segítséget remélt. Ilyen előzmények után világossá vált, hogy egyetlen ember vagy néhány lelkes régész képességeit messze meghaladják a kihívások, és hosszú évek munkájával is csak részeredmények mutathatóak fel.

Évtizedünk kezdetén az erdélyi magyar műemlékvédelmet támogató magyarországi pályázatok segítségével Csíkban is lehetővé vált néhány műemléktemplom felújítása. Szerencsés helyzetnek mondható, hogy ma már a műemlékvédelmi és régészeti törvénykezés előírja a felújítást megelőző feltárásokat, illetve a munkálatok szakmai felügyeletét. Ez tette lehetővé a felújításra szoruló középkori objektumok kutatását, a 2002–2007 között végzett falkutatást és régészeti ásatást a csíkszenttamási Csonkatoronynál, a szentkirályi, somlyói, menasági, Mindszenti és szentdomokosi plébániatemplomoknál. A vizsgált objektumok ásatási jelentéseit szerkesztette kötetbe Botár István 2009-ben. A közlésre került hét tanulmány az előző években „tudományos” változatban már megjelent a Csíki Székely Múzeum évkönyveiben vagy

más hazai és külföldi tanulmánykötetekben. Mivel ezek a tanulmányok sokszor nehezen hozzáférhetőek az átlagolvasó számára, illetve a szerző célja az volt, hogy a helyi közösségek megismerjék múltjukat, kulturális örökségüket, ezért jelen kötetével a tudományos részeredmények olvasmányos formában történő, de tudományos igényű népszerűsítésére tett kísérletet. A gazdag képanyag ugyancsak vonzóvá, érdekelkeltővé teszi a kötetet.

Köztudott, hogy az egykori Csíkszék területén az írásbeliség nagyon későn honosodott meg, így a térség középkori történetének megismerésében fontos szerep hárul a régészetre. A középkori templommal rendelkező legtöbb csíki falu első oklevelés említése a XIV. századi pápai tizedjegyzékekben található, míg a következőre, eddigi ismereteink szerint, több mint két évszázaddal később, az 1567-es összeírásokban került sor. A néhány éve beinduló régészeti kutatások során a középkori csíki templomokra és falvakra vonatkozó ismereteink sokat bővültek, számos, eddig a helytörténetben elfogadott nézet dőlt meg, tisztázódott. A kutatások során sok, nem csupán Csík, de sokszor a Székelyföld viszonylatában is ismeretlen építészeti és művészettörténeti emlék, tárgy került elő: egy Árpád-kori román stílusú szentségtartó fülke egy csíkszenttamási lakóház pincefalába beépítve, XIV. századi gótikus ablakkeret Csíkszentkirályon, Csík legkorábbi, XI–XII. századi templomának maradványai és egy S-végű, Árpád-kori hajkarika temetkezési mellékletként Csobotfalváról, egy román kori ablak és egy XIV. századi Szent László-legenda részlete Mindszinten stb., hogy csak az izgalmasabbakat említsük. Remélhetőleg nem egyedi jelenségekről van szó, hanem számos hasonló emlék lappang az átépített és kibővített középkori templomok vakolatai alatt. A leletek alapján azonban ennél fontosabb következtetések fogalmazódtak meg. Régészetileg sikerült bizonyítani, hogy a Csíki-medence korábban népesedett be, mint azt eddigi történelmészeink gondolták. A korai lakosság valószínűleg nem a székelyekhez köthető, hanem korai határvédők, honfoglalók utódai, a feudális viszonyok kötöttségei elől a Hargita gerincén húzó keleti gyepükön túlra menekülők alkották. A vármegyei hatóságok hatásköre ha nem is terjedt ki a Csíki-medencére, az már bizonyosnak tűnik, hogy a XII. században Csík területe már egyházilag megszervezett vidék volt.

Botár István – magyarországi szakemberek bevonásával – az elsők között alkalmazta Csíkban a dendrológiai kutatást. A mai fákban és a történeti szerkezetekből származó mintákból olyan helyi kronológia összeállítására törekednek, amelynek segítségével a művelődéstörténeti, építészeti keltezéshez használható időrendi támpontot nyújthatnak. Dendrokronológiai eljárással számos, korábban középkori eredetűnek vélt templomtoronyról bizonyosodott be, hogy jóval későbbi, többnyire a XVIII. században épültek. A középkori csíki plébániatemplomok mellett nem álltak kötornyok, a középkori harangok valószínűleg fa haranglábakon vagy fatornyokban voltak elhelyezve. A faszervezetek korát vizsgálva, a szerző még egy izgalmas jelenségre hívja fel figyelmünket. Nevezetesen arról van szó, hogy a középkori faszervezetek többnyire tölgyfából készültek, míg a XVIII. századtól Csík tölgybehozatalra szorult, és a templomok tetőszerkezete kimondottan fenyőfából készült. Az utóbbi századok fenyő-dominanciáját szerzőnk a többnyomásos földművelés bevezetése által megkövetelt fokozott erdőirtással, az ebben az időben fénykorát élő madarasi vasgyártás egyre növekvő szénigényével, a XVII. században csúcspontú ún. kisjégkorszakkal magyarázza. Az éghajlat lehülése következtében a lombhullató fákat az igénytelenebb fenyők váltották fel.

Összességében egy igényes, módszeriben és következtetéseiben az újdonság erejével ható tanulmánykötettel gazdagított Csíkszék helytörténete.

Forró Albert

Botár István: *Kövek, falak, templomok. Régészeti kutatások Csík középkori templomai-ban 2002–2007 között.* Csíkszereda, 2009.

